

PORODICA NEVJENČANOG PARA*

Termin porodica nevjenčanog para činio mi se pogodnim za definiranje jednog odnosa, oblika života dvoje ljudi, koji se u tradicionalnim sredinama samo nedostatkom čina vjenčanja (crkvenog ili civilnog) izdvaja iz tzv. normale u kojoj se danas promatra institucija braka.

Brak je tradicionalna institucija koju nauka definira kao seksualnu, ekonomsku i društvenu vezu dviju osoba suprotna spola, a društvo je potvrđuje putem običaja, zakona i religije. Mi ćemo govoriti u osnovi o položaju monogamne porodice, stvorene monogamnim brakom koji je Engels definirao da se zasniva "na vladavini muškarca, s izričitom svrhom rađanja djece, s neosporivim očinstvom"¹ kakva je karakteristična naša seoska, tradicionalna porodica u našem stoljeću (izuzimajući muslimansku strukturu koja je do socijalističke Jugoslavije mogla biti po vjerskim zakonima bigamna). U tom se kontekstu također opredjeljujemo za termin "porodica" prema određenju R. Katičića o suštini pojma "obitelj" koji određuje članove što obitavaju na jednome mjestu, tj. životnom prostoru, a u sadržaju "porodice" je krvna srodnost njenih članova.²

Karakteristika je tradicionalnog društva da se pojedinac i njegovi interesi polstovjećuju s kolektivom. U tome je suština tradicionalne društvene vrijednosti braka kao sastavnog dijela ruralnog tipa porodice. Od neutvrđene starine to je bila lokalna tradicionalna društvena grupa, a ostala je važan

* Ovo je predavanje razrađeno i štampano u časopisu "Sociologija sela" br. 51-2, Zagreb, 1976, u izd. Centra za sociologiju sela, grada i prostora Sveučilišta u Zagrebu na traženje uredništva pod naslovom "Tradicionalni nevjenčani brak u našem selu", s. 125-137.

činilac u obredima zasnivanja bračnog života ruralne sredine do danas, iako odavno već gubi prioritetsnu važnost sankcionera pred organizacijom države i prava. U tradicionalnim sredinama već stoljećima egzistira dvojako potvrđivanje braka, od uže, lokalne društvene sredine i šire, državne odnosno crkvene organizacije. U toku socijalističkog razvoja u nas normiranje braka i porodice pokazuje tri etape razvoja koje slijede jedna drugu i isprepliću se u postojanju. To su: 1. faza preuzimanje dijela buržoaskih pravnih normi i njihovo prilagođavanje novome, 2. period dualizma pravnih i društvenih normi s naglašavanjem društvenog interesa i 3. period novih oblika normiranja bračnih i porodičnih odnosa. Uz društvenu i ekonomsku ravnopravnost bračnih partnera, normira se osnova braka i porodice, društvena zaštita djece, itd.³

Naša je zadaća da proanaliziramo do danas postojeći oblik zajedničkog seksualnog, ekonomskog i društvenog života dvoje ljudi u seoskim sredinama koji te sredine izjednačavaju s ostalim bračnim vezama muškarca i žene sankcioniranim od države odnosno crkve. Svrha nam je dakle da odredimo društvene karakteristike odnosa koji nazivamo nevjenčanim brakom i porodicu proisteklu iz te veze - porodicu nevjenčanog para. U načinu sklapanja braka leži dakle određenje porodice. Društveni položaj braka određuje i društveni položaj porodice, a kad se radi o seoskoj tradicionalnoj sredini, onda se ti izražaji moraju promatrati u okviru seoske društvene cjeline i zakonskih normi.

Tradicionalno se brak zasniva s v a d b o m, tj. nizom običajnih radnji, specifičnih za označavanje početka bračnog života dvoje ljudi. Prema zakonima tradicije taj se niz običajnih radnji sukcesivno ponavlja u jednom određenom ili bolje rečeno, ograničenom vremenskom okviru uz sudjelovanje najbližih članova porodice, rođaka i susjeda. Punoća svadbenih obreda ovisi u prvom redu o ekonomskoj snazi obitelji mladoženje i nevjeste; stoga u praksi osim običajnim radnjama bogate i duge svadbe nalazimo i sasvim skromnim simbolima ili praktičnim poslovima označen početak bračnog života. Svadba se do danas

održala kao sinonim začetka braka i postala sastavnim dijelom i urbanih sredina.

Uvođenjem obaveze vjenčanja, crkvenog ili civilnog, počela je degradacija tradicionalnog sadržaja, minorizacija njegove vrijednosti, ali ne u samoj tradicionalnoj društvenoj sredini već na širem društvenom planu od dominantnog upravnog sistema kojem je imperativ unifikacija društveno-pravnih normi života kulturno nehomogene državne zajednice. U tom se okviru porodica nevjenčanog para pravno razlikuje od vjenčanih odnosno registriranih brakova i iz njih proisteklih porodica. Društveno-historijski razvoj jugoslavenskih zemalja tekao je različito. Posljednja faza intenzivne unifikacije pravnog sistema i državnog ujedinjenja Jugoslavije odvijala se za vrijeme drugog svjetskog rata, pa ćemo ovdje specijalno obratiti pažnju na nevjenčani brak i porodicu nevjenčanog para u tom i poslijeratnom razdoblju.

Stvaranje države nove strukture i novih odnosa nije moglo počivati na starom klasnom režimu, pa se već za vrijeme rata Uputstvima ZAVNOH-a, ZAVNOBiH-a i drugih daju smjernice za rješavanje pravnih i upravnih problema. ZAVNOH 1943. g. izdaje uputstva kao pomoć u radu svim narodnooslobodilačkim odborima i sudovima u Hrvatskoj. Porodica i brak imaju tu vidljivo mjesto. Do kraja rata priznaje se konfesionalni brak (sklopljen samo crkvenim obredom vjenčanja, bez obzira na svadbeni obred) kao i građanski brak (sklopljen samo civilnim vjenčanjem bez crkvenog obreda, bez obzira da li je provedena svadba ili ne). Međutim, brojnost nevjenčanih brakova i porodica nevjenčanih parova među seoskim stanovništvom, koje je tvorilo gotovo 90% cjelokupnog stanovništva današnje Jugoslavije, a u narodnooslobodilačkom ratu bilo glavna snaga, očito je utjecala na odluku ZAVNOH-a da se evidentiraju svi sklopljeni brakovi, "bez obzira na formu vjenčanja". Za naš osvrt važna je upravo ta činjenica, da je najviše upravno tijelo tada oslobođenog dijela Hrvatske u svoje odredbe o pravnim postupcima unijelo i onaj oblik braka od kojega se stvorila porodica, a zasnovan je samo na obredu svadbe, bez bilo koje vrste vjenčanja.

Prvi kongres narodnih pravnika u Narodnoj Republici Hrvatskoj održan je u Glini 11-13. augusta 1944. godine; na njemu su se pretresala pitanja uređenja pravnih odnosa u zemlji (između ostalog i pitanja odnosa društva prema omladini), reguliranje pravnog položaja žene, pobačaja, a još mjeseca februara 1944. godine je odio za pravosuđe ZAVNOH-a, u nastojanju da regulira formalno-pravna i materijalno-pravna pitanja, izdao "Uputstvo za vođenje matičnih knjiga". Od 12 članova tih Uputstava osvrnut ćemo se samo na one u kojima dolazi do izražaja postojanje brakova sklopljenih tradicionalnim načinom, narodnim svadbenim obredom.

Određujući da se "sva rođenja, vjenčanja, smrt građana... moraju upisati u matične knjige" u tekstu Uputstva se posredno ili neposredno govori o nevjenčanom braku, djeci iz takvih brakova, o pristanku odnosno nepristanku jednog od bračnih drugova da se brak upiše u matične knjige, o vanbračnoj djeci i osim ostaloga o - "dosadašnjim bračnim vezama sklopljenim bez učešća ranijih vlasti" (čl.10).⁴ Prije nego što proanaliziramo navedeni član ovih Uputstava, važno je također imati na umu napomenu upućenu tadašnjim narodnim vlastima da "ne prisiljavaju stranke na vjenčanje ako to one ne žele", ali "su vlasti imale registrirati djecu kao da su ona rođena u valjanom braku" (s. 230). Registracija nevjenčanih brakova bila je obavezna i ako jedan od takvih bračnih drugova nije bio za tu registraciju, ali su ispunjavanje tih propisa uvjetovale prilike i potreba državnopravnog uređenja oslobođenog dijela zemlje.

Već iz gore navedenog proizlazi da su prve pravne upute još za vrijeme narodnooslobodilačke borbe ravnopravno prihvaćale zatečeno stanje u pogledu braka i porodice, valorizirajući jednako brak sklopljen civilnim i crkvenim vjenčanjem i brak kome je prethodio tradicionalni narodni svadbeni obred. U tom priznanju pravne valjanosti narodnog, nevjenčanog braka leži bitna razlika novog prava od ranijih pravnih sistema. koji takav brak nisu prihvaćali i kategorizirali su ga kao

vanbračne odnose, pa i kao konkubinat.

Kakvo je u tom pogledu bilo narodno pravno shvaćanje pokazivala je od starine reakcija same uže društvene sredine, koja je javno osuđivala konkubinat između muškarca i žene, a prema nevjenčanim supružima i njihovoj porodici odnosila se jednako kao i prema onima koji su u početke svog bračnog života uklopili crkveno ili (i) civilno vjenčanje. Činjenica da danas još uvijek takvih nevjenčanih brakova ima daje nam pravo da o tome sada govorimo. Nevjenčani brakovi danas su češći kod pravoslavnog nego kod katoličkog stanovništva Hrvatske, a nalazimo ih, i to u srazmjerno znatnom broju, i kod ateističkog seoskog stanovništva. Kao teritorij na kome se danas nalaze porodice nevjenčanog para spomenut ću samo Liku, Baniju, Kordun, dijelove Slavonije, Dalmatinske Zagore, zapadnu i istočnu Bosnu, a pravilnije bi bilo da tu tradiciju lociramo uopće na dinarski prostor od navedenih pokrajina do istočnih predjela u našoj zemlji. Taj oblik sklapanja braka samo svadbenim obredom svakako je u opadanju količinski, ali još uvijek se ne može zanemariti. Iz terenskog nalaza može se globalno reći da porodica nastalih nevjenčanim brakom roditelja koji su danas u starijoj životnoj dobi ima dosta u udaljenijim regijama dinarskog područja, dok takvih brakova ljudi koji su danas u srednjoj životnoj dobi ima također zamjetno u usporedbi s vjenčanim brakovima. To znači da je u predratnom vremenu još tradicionalni brak sklopljen samo svadbom bio znatno zastupljen i od vlastite sredine jednako vrednovan kao i brak registriran crkvenim ili civilnim vjenčanjem. Poslijeratni period nosi još uvijek u znatnom omjeru tradicionalno shvaćanje po kome nije važan civilni ili crkveni obred vjenčanja, već samo svadbeni narodni obred, odnosno sud sredine i to u prvom redu srodnika i susjeda, a zatim i ostale okoline. Dosadanji razvoj društva, pod utjecajem državnopravnih normi i crkve, išao je posredstvom prisile i sankcija ka dokidanju tradicionalnog narodnog shvaćanja o maksimalnoj vrijednosti suda sredine i u formalnom zadovoljavanju propisa naknadnim

vjenčanjem. Tradicionalno seosko društvo još je do rata bilo sistem introvertiranih seoskih društvenih zajednica, pa je vjenčanje kao formalna potreba a ne kao dominantni kriterij za sklopljeni brak ostalo izraženo u tradicionalnoj kulturi do danas. Uklapanje obreda vjenčanja (civilnog ili crkvenog) u svadbu pokazatelj je prodiranja državnih i crkvenih normi u selo, pokazatelj je ekonomskog i društvenog otvaranja sela. Procesi preoblikovanja običaja tekli su u vremenskoj dimenziji veoma dugo, sporo teku i danas, pa je uvijek moguće da razni društveno-historijski procesi djeluju na inverzni razvoj i zadržavanje kulturnih elemenata iz preživjelih faza društvenog razvoja. To je između ostaloga razlog što i sada nalazimo porodicu nevjenčanog para na našem tlu.

Kakva je zapravo porodica nevjenčanog para? Na temelju etnoloških istraživanja pokazuje se ona, na području cijele Jugoslavije, i s t o v j e t n a ostalim porodicama vlastite seoske sredine u poslijeratnom periodu. To je, u jednakoj mjeri kao i druge, stabilna porodica, bilo da je nevjenčani par u sklopu zadružne porodice ili da tvori samostalnu porodičnu cjelinu. Porodica nevjenčanog para ima iste unutarnje odnose i odnose prema vani, prema svojoj bližoj i daljoj društvenoj okolini, kao i porodice oko nje. Odnos muža i žene, odnos prema djeci, prema svojini i sve drugo što ide u sklop porodičnog života u porodici nevjenčanog para ne razlikuje se od okolne situacije, jer za to u tradicionalnoj sredini (kojoj se danas sredstvima suvremenog komuniciranja sužava prostor) nije bilo razloga. Vlastita društvena sredina, naime, sudjelovala je i kroz svadbeni obred priznavala brak nevjenčanog para, a to priznanje je proizlazilo iz tradicionalnih manifestacija, elemenata svadbenog običaja, kao što je na primjer:

- oproštaj u nevjestinoj kući u prisutnosti njene uže rodbine,
- čašćenje svatova uz put,
- običajne radnje koje nevjesta mora izvršiti pri dolasku u dom mladoženje u krugu njegove uže rodbine i susjeda okupljenih za svadbu itd.

- posjećivanje kumova i roditelja koje mladi par obavlja u izvjesnoj vremenskoj fazi nakon svadbe (8 dana, mjesec dana).

Po svim tim običajnim radnjama nevjenčani par stječe svoje regularno mjesto u vlastitoj društvenoj sredini, a time i članovi njihove porodice imaju regularan status u vlastitom i tome jednakom društvenom krugu.

U tom priznanju društvene sredine težište je vrednovanja bračnog nevjenčanog para i razlikovanja žene od konkubine.⁵ Na ovome mjestu ne ulazimo u analizu slobode seksualnih odnosa, koje nalazimo na pojedinim područjima gdje se nalazi i porodica nevjenčanog para ali to ne utječe na status nevjenčane žene i muškarca. Iz toga se isključuje i tzv. brak na probu kao dokazano novija a ne tradicionalna institucija.⁶ Svadba je kao osnovni kriterij za priznanje braka u isto vrijeme i javna obznana braka. Upravo zato opravdan je zahtjev ZAVNOH-a organima na terenu da se upiše, tj. registrira "kao valjani brak... i takva bračna veza koja je prije ustanovljenja narodnih vlasti nastala prema narodnim običajima pojedinog kraja bez učešća ranijih vlasti, ako je... prema narodnom shvaćanju toga kraja smatrana bračnom vezom".

(Podvukla V.Č.K.) Priznavajući tako i od vlasti narodni obred punopravnim za razvoj porodice, u čl. 10. navedenog Uputstva kaže se da "voditelj matičnih knjiga neće obavljati ponovno sam čin vjenčanja", (Podvukla V.Č.K.) ali će uvedene podatke bračni par potpisati, dok "djecu koja su iz tog braka rođena upisat će kao djecu iz valjanog braka"; misli se na pravno valjani brak. U tom istom članu uvedena je obaveza da se djeca nevjenčanog para uvedu kao "rođena u valjanom braku" i u slučaju da roditelji ne žele ni da se upišu kao bračni drugovi u matične knjige.

U ostalim članovima toga Uputstva (čl. 9) regulira se upis odnosno registracija braka ako je za vrijeme same borbe vjenčanje obavljeno ali neregistrirano, u kojem slučaju

svjedok zamjenjuje potvrdu o obavljenom vjenčanju. Ovakva pravna praksa nastavljena je i u godinama nakon oslobođenja, pa se po tom principu i sada registrira brak ili sređuju pitanja priznanja djece palog borca, pitanja nasljedstva i sl. (T. Korenica Banija, Kordun, Lika i dr.).

Tradicionalni nevjenčani brak dobio je u uvjetima prijeratnog i poslijeratnog razvoja nove vrijednosti koje su dobivale na snazi s raspadom tradicionalnog života. To je neke vrste mimikrijski sakriven status nerazvedenog a po drugi put, po tradicionalnom načinu, oženjenog muškarca. Javlja se, i postoji i danas na jugoistočnim planinskim područjima (Makedonija, Kosovo i dr.), naročito još kod muslimanskog življa (iako je isto tako bilo i kod ostalog stanovništva). Radi se o dovođenju druge žene u kuću ako je prva žena nerotkinja, dakle naizgled samo o bigamiji. Prema tradiciji ta žena odabirala je u ranija doba i dovođila sama mužu u kuću drugu ženu, koja će mu roditi djecu. U suvremenim primjerima češće muž sam dovodi sebi mlađu ženu s kojom dalje živi s izrazitim ciljem stvaranja porodice, rađanja djece. Prva žena ostaje, kako narod kaže "zakonita" za društvenu širu okolinu, ali uglavnom dalje živi u kući u statusu sestre ili majke, domaćice. Terensko iskustvo dokazuje da se u Makedoniji (sjeverozapadni dio) i danas djeca iz novog, nevjenčanog braka registriraju kao djeca prve žene, a druga, prava bračna družica pravno nema statusa, osim kao pomoć u kući. U tom okviru, izvan intimnog života u kući, sve se regulira bez povrede zakona.

Nema statistika koje bi pokazale brojnost takvih slučajeva, niti se one mogu izvesti, a nema ni registriranih nevjenčanih parova i porodica, jer se za posljednjih godina nije promatralo ni kontroliralo takve parove na našem selu. Masovna vjenčanja, odnosno registriranja uočena su na području Like, Korduna i nekih drugih užih lokaliteta, a njih je uzrokovao odlazak ljudi na rad, ponajviše u Njemačku, za koji je trebalo donijeti dokumente za reguliranje pitanja dječjeg dohotka i dr. Odlazak djece u školu također je ponukao mnoge

takve parove da registriraju svoj brak, ali je to provođeno uvijek bez ikakva obreda, jer svadba je davno obavljena i porodica je odavno uživala isti položaj u društvu kao i sve druge. Sredina u kojoj nalazimo porodicu nevjenčanog para je dinarsko selo, ali takvih porodica ima i u sjevernijim panonskim predjelima (Pakrac, Daruvar) i dr. Selo i danas daje radnu snagu niže i srednje kvalifikacije, koja se privremeno za pošljava u gradu, ili se naseljuje kao stalna radna snaga. Tu se ponovo susrećemo s registracijom nevjenčanog para i priznavanjem očinstva djeci iz takve porodice.

Na temelju činjenice da članovi porodice nevjenčanog para, pod utjecajem novih društvenih preobražaja, izlaze iz svog tradicionalnog društvenog okvira, i u sve većem broju školuju, možemo pretpostaviti da su oni element koji prihvaća inovacije. Ta se pretpostavka temelji na spoznajama iz kontakta s takvim porodicama i njihovim mladim naraštajem, iako se ne može u pravilu reći da su članovi porodice nevjenčanog para suvremeniji od drugih, još postojećih patrijarhalnih porodica dok su u svom društvenom, tradicionalnom kontekstu. Problemi porodice nevjenčanog para izlaze na javnost tek onda kad pozitivnim zakonima nije adekvatno normirano rješavanje problema koji nastaju iz neozakonjenog odnosa. Tu se, dakle, javlja konflikt dvaju kulturnih profila.⁷

Da li bismo smjeli reći da tradicionalne vrednote nestaju iz života, ili bi se moralo konstatirati da neke ostaju transformirane u novom, modernijem izrazu? - Konflikt nastaje i u društvenoj sredini koja je još nosilac tradicije a otvara se novim utjecajima. Konflikt se također osjeća u razvijenijim sredinama u koje takva porodica nevjenčanog para ulazi. To se jasno očituje u onim situacijama u kojima primjena pravnih normi u odnosima porodice i braka sve više postaje obavezna i u tradicionalnim sredinama gdje dosad nije bilo potrebe da se u internom životu postupa po pravnim normama. Problem proizlazi iz različite valorizacije ove tradicije od tradicionalnog društva i od pravnog sistema. Izdizanje tog sistema iz društvene baze - seoskog društva, počelo je

već u davnim fazama izgradnje pravnog sistema, iako je izgrađivan da regulira život te naše u raznom pogledu nehomogene društvene sredine. Introvertirana ruralna sredina sačuvala je tradicionalne društvene norme i unijela ih više ili manje u suvremeni život u kome se one, sinkrono s pozitivnim zakonima, primjenjuju u internim društveno-porodičnim odnosima.

Kompleks svadbe s vjenčanjem pretpostavlja jedinstvo društvenih i pravnih normi, njihovo jednako vrednovanje i prihvaćanje od seoskog stanovništva. Civilno ili crkveno vjenčanje u danim historijskim momentima imalo je snagu pravnog akta, zavisno od utjecaja crkve na državu, odnosno taj akt označavao je, pa i danas znači, društveno priznanje braka (kao i buduće porodice) zakonskim činom koji regulira država. Ako je, dakle, u osnovi zasnivanja braka i porodice priznanje društva, tj. društvene okoline - a to jest, onda bi društvo kao cjelina moralo akceptirati da je svadbenim obredom također izraženo priznavanje braka i porodice (koja će iz njega proizaći) od tradicionalne društvene sredine, a vjenčanjem se uz to i pravno regulira novo stanje. Međutim, postojanje porodica nevjenčanog para pokazuje razdvojenost društvenih normi tradicionalne ruralne sredine od pravnog sistema. Registracija braka se, dakle, ni danas u svim profilima društva ne smatra neophodnom, usprkos postojećim zakonima, pa se nerijetko u autohtonijim seoskim sredinama uopće ne obavlja ili tek u nekoj mnogo kasnijoj životnoj prilici koja to uvjetuje. U tome se očituje kontinuirano postojanje dvojakog društvenog mehanizma za priznavanje braka i njegova statusa u društvu, koje još živi po normama tradicije, a samo uglavnom u kriznim situacijama pokorava se normama zakona. Ako promotrimo prve pravne poglede na brak i porodicu za vrijeme i poslije rata i revolucije, zamjećuje se osnovna misao vodilja tadanjih pravnih uputa, izražena na I. kongresu pravnika antifašista Hrvatske (Glina 11-13.8.1944.g.) da "pravo ne smije biti izvan i iznad naroda" (T.V.),⁸ kao što je i u tezama za I. kongres pravnika Jugoslavije (Beograd, 3-6.10.1954.g.).⁹ Pravne

su norme jače formulirane u duhu narodnih shvaćanja možda i zato što su pravnu praksu tada još provodili "školovani i neškolovani pravnici". Razvoj našeg sistema pozitivnog prava išao je kasnije ispred razvoja društvenog shvaćanja i tradicionalnih vrednota u našim seoskim sredinama, i time je pridonio održanju dvojnog sistema normiranja društvenog ponašanja: tradicijskim nepisanim i pravnim, zakonskim normama.

Stalna je ipak težnja da se sistem pozitivnog prava prilagodi interesima i unapređenju života naroda, pa se upravo stoga treba zapitati: da li je opravdano da nevjenčani brak i porodica nevjenčanog para ostane pravno neregulirana? Ne bi li trebalo urgirati korekturu termina "vanbračna zajednica" odnosno "vanbračna porodica" kojim se danas u praksi označavaju i porodice nevjenčanog para, pa ih se može, radi nepreciznog pravnog određenja, tretirati kao vanbračnu seksualnu vezu i ženu kao ljubavnicu, što se u narodu ni u kojem slučaju ne izjednačava. Da li je, nadalje, opravdano da se ženi pri raspadu nevjenčanog braka i sudski određuje isplata novčane naknade za rad od nevjenčanog muža kao da je među njima bio najamni odnos? Nedefiniranim pravnim pristupom se između ostaloga omogućava zloupotreba zakonskih propisa, uglavnom na štetu, i to moralnu štetu, nevjenčane žene. Sudska praksa Vojvodine, kao i drugih dijelova naše zemlje, i danas nam daje dovoljno potvrda za to. U nedostatku preciznih pravnih normi, s obrazloženjem da "naša sudska praksa prihvata dosuđivanje naknade za ovakav vid neimovinske štete", sudovi dosuđuju 10.000,00 ili više dinara (ovisno o trajanju "vanbračne zajednice") odštete ženi s kojom je optuženi nevjenčani muž živio "u vanbračnoj zajednici".¹⁰ Uglavnom se uvijek (kao i u dokumentu koji navodimo kao primjer) radi o pripadnicima patrijarhalne sredine u kojoj je "nezamislivo dovesti djevojku u kuću u nekoj drugoj namjeri, sem u namjeri da zaključe brak" (s.3). Takvi su primjeri rezultat raspada homogenosti tradicionalnog društva i tradicionalnog mišljenja, koji nastaje prijelazom seoskog stanovništva na dvojni ekonomiju. U prvoj

fazi zapošljavaju se muškarci u industriji ili drugom društvenom sektoru, kao ličnosti izlaze iz uskog okvira tradicionalne sredine, dok njihove žene ostaju na zemlji u zatvorenom (ili relativno zatvorenijem) tradicionalnom društvenom krugu. Utjecaji "izvana" i savjeti "iskusnijih" osoba izvan te sredine rezultiraju željom za "boljom, modernijom" bračnom družicom, ili jednostavno za većom seksualnom slobodom. S istim razlogom raspadaju se i mnogi registrirani brakovi seoskog stanovništva, na primjer kad jedan od supružnika, uglavnom muškarac, radom izvan svoga dotadanjeg kruga upoznaje druge sredine. Sudskim presudama te vrste ženi se donekle materijalno pruža naknada, ali ona uvijek ostaje bez moralne odštete. Sankcije dakle proizlaze iz pravno nereguliranih ili adekvatno nereguliranih a još postojećih tradicionalnih odnosa i oblika ponašanja, za koje ne možemo kategorički tvrditi da će brzo iščeznuti iz života.

Analizirajući dakle položaj nevjenčanog braka i porodice nevjenčanog para u poratnom razdoblju zaključujemo da je status tih ustanova tradicionalne kulture različit u seoskim sredinama od onoga koji im je davala pravna organizacija države, te da shvaćanje tradicionalne sredine ovisi o jačini utjecaja iz kruga civiliziranih, urbanih sredina. Prijeratni pravni sistem nije priznavao društvenu vrijednost nevjenčanog braka ni porodice proistekle iz njega. Novo jugoslavensko pravo već u svojim začecima, više od desetljeća nakon rata, priznavalo je jednaku društvenu vrijednost nevjenčanog i vjenčanog braka i porodice. Međutim, u posljednjem desetljeću taj se status prešutno u pravnim normama mimoilazio, ostajao je izvan interesa pravnika, da danas u prijedlozima novog zakona o porodici nužno opet uđe u sadržaj razmatranja zajedno s drugim pitanjima koja valja rješavati na novi način. Mora se također zaključiti da tradicionalno stanovništvo vrlo teško napušta tradicionalna društveno-moralna shvaćanja, pa i u uvje-

tima nove transformacije i preraštanja u nove društvene strukture, zakonske norme prihvaća još uvijek u znatnoj mjeri kao nužnost, a ne kao potrebu. Na toj podlozi i dalje ostaje u životu porodica nevjenčanog para. Zaostajanje seoskog stanovništva za fazom općeg razvoja stvara u razvijenijem profilu shvaćanje pojedinih oblika tradicijskog društvenog ponašanja kao anakronizam i devijaciju.

Bilješke:

1. ENGELS, F. "Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države", Kultura, Zagreb, 1947, s. 54.
2. KATIČIĆ, R. "Jezična kultura", Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, br. 3-4, Zagreb, 1975/6, Hrvatsko filološko društvo, s. 79-91; v. i analizu pojmova u FIRST-DILIĆ, R. "Promjene u strukturi primarnih grupa u našem selu", p. izd. Centra za sociologiju sela, grada i prostora Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1976, Porodica i obitelj, s. 24-30.
3. ČULINOVIĆ, D. "Osnove sociologije", skripta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1970, s. 193-4.
4. ČULINOVIĆ, F. "Nastajanje i razvoj novog bračnog prava na oslobođenom dijelu Hrvatske za prošloga rata", Rad JAZU, Odjel za društvene nauke, knj. 330, Zagreb, 1962, s. 197-261 (219, 225).
5. BOGIŠIĆ, V. "Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena", Zagreb, 1874, s. 188 i dr.; ČULINOVIĆ, F. "Narodno pravo", zbornik pravnih misli iz naših narodnih umotvorina, Beograd, 1938, s. 409 i d.
6. RAJKOVIĆ, Z. "O shvaćanju pokusnog braka kao tradicijske ustanove", Sociologija sela, br. 40-42, Brak, porodica i srodstvo na selu, Zagreb, 1973, s. 38-48; RAJKOVIĆ, Z. "Tradicijski oblici nevjenčanog braka kod Hrvata i Srba u svjetlu pojma 'pokusni brak'", p. izd. Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, Zagreb, 1975.
7. RIHTMAN-AUGUŠTIN, D. "Kulturni konflikt i valorizacija tradicije", Sociologija, XIII, br. 3, Beograd, 1971, s. 473-482.

8. MANDIĆ, O. "Značaj I. kongresa pravnika antifašista Hrvatske", 11-13.8.1944, Glina, "Spomenica I. kongresa pravnika Hrvatske u Glini 1944", ur. H. Sirotković, Zagreb, 1974.
9. Prvi kongres pravnika Jugoslavije od 3. do 6. oktobra 1954. u Beogradu, Beograd, 1954, Teze o problemima kodifikacije..., I/1. Pravni sistem i društveno-ekonomsko uređenje, s. 6, II/1. Principi kodifikacije, s. 8.
10. Presuda Opštinskog suda u Foči, br. P 15/76, Foča, 23. juna 1976. g., s. 1-3.

The Family of the Unmarried Couple

Summary

It is my intention to analyse social characteristics of relation called common-law marriage and their family. The couple is neither registered in ecclesiastical nor civil ceremony. The focus of our intention concerns the traditional foundation of marriage through the wedding ceremony which is a specific condition for the beginnings of married life. Furthermore the paper will concentrate on the introduction of the wedding obligation and the reflexions of this wedding ceremony in the legal documents.

The problem stems from different evaluation of the traditional institution of the common-law marriage by the narrow village social milieu on one hand and by the state's legal system on the other hand. The existance of the family of the unmarried couple exemplifies the separation between the social norms of the traditional milieu and the legal system, i.e. the survival of a double system for evaluating social behaviour even in the post-war period. The sanctions are caused by legally inadequately regulated, but still existing, traditional relationships and forms of behaviour in contemporary society.

In the conclusion it is stated that the status of

the institution of marriage and the family of the unmarried couple is different in traditional social milieu from the one which was given to it by the legal organization of the state. Therefore the traditional population, even in the contemporary conditions of turning into new social structures, accepts legal norms still only as a necessity. The conclusion also points at the necessity of merging of traditional institutions into the framework of positive law.